

Heeft de Kerk afgedaan?¹

Het kost me enige zelfverloochening om over dit onderwerp te spreken, op deze vraag te antwoorden – ik meende ook werkelijk dat de vraag, zo gesteld, verouderd was sinds tientallen van jaren en waarlijk in een tijd als deze, waarin ieder ziet dat er geen orde mogelijk is onder de mensen dan óf door grenzeloos geweld óf door een geestelijk gezag – ronduit ridicuul. Als er geen Kerk was, dan zou zij vandaag de dag moeten worden uitgevonden om te voorkomen dat het menselijk leven heeft afgedaan.

Toch is me de vraag zo doorgegeven – als samenvatting, denk ik, van een hele reeks bewuste of halfbewuste stemmingen. Niets is zo zinloos of het bedoelt toch een zin uit te drukken, maar welke? Dat moet ik maar raden, als Daniël voor de koning van Perzië, die eiste, niet alleen dat hij de droom van de koning zou uitleggen, maar ook dat hij zou raden wát hij nu eigenlijk gedroomd had, want zijne majesteit zelf was de droom vergeten [Dan. 2: 26]. Zo sta ik te beven voor de troon van zijne majesteit het Publiek om het onuitgesprokene te raden, op straffe van met de machteloze droomuitleggers terechtgesteld te worden.

Maar nu is dit ten slotte juist de taak van de theologie (niet uitsluitend, maar onder andere) om de mensen beter te verstaan dan zij zichzelf verstaan – en de vragen van de wereld niet alleen te beantwoorden, maar ook haar vragen zélf scherper te formuleren dan zij het zelf meestal vermag.

Om te beginnen moeten wij dan enige onderscheiding aanbrengen in hetgeen meestal door elkaar loopt in de voorstellen van de z.g. moderne mens: religie, christendom en kerk, misschien moet men erbij zeggen: moraal. Godsdienst is nog geen christendom en christendom is nog geen kerk – men moet erbij zeggen: moraal is nog geen godsdienst. Godsdienst is het besef van een verbinding met God (in afhankelijkheid en verplichting) met een bovenzinnelijke Macht. Dat is iets anders dan zedelijk besef. Westerse mensen, vooral sinds de z.g. “Verlichting”, die ± 1750 begon, vatten de godsdienst op als zedelijk leven, als streven naar het goede. “Het komt maar op het leven aan.” Dat is een verschraling en verschrompeling van de notie “leven”... tot gedrag. Leven in volle zin omvat per se mede de verschrikking en fascinatie van het mysterie.

Christendom is het besef van een verbinding met God, gelijk Hij wordt opgevat onder de invloed van de christelijke prediking en honderd *andere* invloeden. Het is een historische religie, waarin is samengestroomd Oosterse wijsheid en Griekse denkkraft, Romeinse rechtsorde en alles wat de Europese volkeren hebben doorleefd, doordacht, doorvoeld in de loop van de eeuwen – een groots amalgame, een machtig cultuurverschijnsel.

De Kerk is de vergadering van hen die verbonden zijn door het geloof in Jezus Christus als hun Heiland en Heer. Zij openbaart zich in eenvoudige, ja nederige gestalten, en is in wezen zichzelf gelijk in alle eeuwen. Wanneer men nu zegt: de Kerk heeft afgedaan, of vraagt: heeft de Kerk niet afgedaan?, wat betekent dan – want die vraag moeten wij ook stellen – het woord *afgedaan*? Bedoelt men ermee dat de meeste mensen er niet meer aan *doen*?

¹ Tekst van een lezing, onbekend waar en wanneer gehouden, verschenen in *In de Waagschaal* 9 (1953-1954), nr. 49. Overgenomen uit *Verzameld Werk 1, In de Waagschaal*. Kampen: Kok 1982, 341-350. Spelling, interpunctie en taalgebruik zijn licht aangepast aan wat anno 2022 gebruikelijk is.

Wanneer men dat bedoelt, dan zegt dat nog niets over de waarde. De kunst heeft in het leven van de meeste mensen niet de minste betekenis. Als ik de inwoners van de Jordaan voor Rembrandts *Staalmeesters* breng, zien ze een grote, gekleurde plaat – maar het zal hun geen diepe ontroering geven. Eenvoudig, omdat ze daarvoor geen ogen hebben, en het is om te huilen: ze weten niet wat ze missen. De hoge ontroeringen en de grote inzichten trouwens hebben in alle tijden slechts bestaan voor een minderheid en dat zal wel altijd min of meer zo blijven. Het bewijst niet de armoede van Rembrandt, maar de armoede van de zielen, en of men daarvoor verklaringen geeft, dan mogen die juist zijn, maar ze doen niet ter zake. Er kan een groot mededogen in ons gewekt worden en ook een grote schaamte, indien wij het besef hebben dat wij mede schuldig staan aan de uitholling en ondermijning van de volksziel, het oordeel blijft toch hetzelfde: als Rembrandt heeft afgedaan, dan bewijst dit niets tegen Rembrandt, maar alles tegen de mensheid, voor wie hij heeft afgedaan. Hetzelfde geldt van de muziek, van de beeldhouwkunst, maar ook van algemeen-menselijke houdingen, als bijvoorbeeld eenvoud, soberheid, rechtschapenheid. Het geldt ook van de *eerbied* voor *helden* uit ons verleden, als Willem de Zwijger of De Ruyter, of voor de helden van de liefde uit een tijd dicht bij ons, als bijvoorbeeld Heldring en pastoor Ariëns. Het geldt ook van de elementaire menselijke waarden, als bijvoorbeeld moederliefde of huwelijksrouw – het is denkbaar dat die door velen worden prijsgegeven, maar dan zeggen wij niet dat deze waarden hebben afgedaan, maar dan zeggen wij dat een vuig ras deze waarden heeft *verraden*. Wanneer er een geslacht opstaat dat honderdmaal liever een boksmatch ziet dan een drama van Shakespeare, dan heeft niet Shakespeare afgedaan, maar dit eindeloos-versuft geslacht. We moeten dus een beperking aanbrengen: voor wie? Voor deze en gene, voor de massa, voor vele arbeiders, of voor vele intellectuelen – nu komen wij terug op de onderscheiding van daareven.

Wanneer men nu zegt: de Kerk heeft afgedaan, of vraagt: heeft de Kerk afgedaan?, wat bedoelt men dan: de godsdienst, het christendom of in de strikte zin de Kerk? We kunnen het er nu over eens zijn dat het in geen geval iets tegen de *waarde* zou bewijzen, maar nu willen wij weten wat men precies bedoelt.

Misschien meent men: als de godsdienst heeft afgedaan, dan heeft de Kerk ook afgedaan – dat is nu juist wat wij moeten bestrijden, want deze bewering onderstelt dat de Kerk ook een godsdienst is gelijk alle andere godsdiensten van de mensen, dat de Kerk met de andere religies op één noemer is te brengen. Nee, gesteld dat de godsdienst heeft afgedaan voor deze en gene, of zelfs voor allen, voor u en voor mij, dan zou het mogelijk zijn dat wij pas oog kregen – juist dan – voor wat de Kerk eigenlijk is.

Of misschien meent men omgekeerd: de Kerk heeft afgedaan, maar de *godsdienst* nog lang *niet*. Dan heeft men dus een nieuwe religie op het oog. Er is een onbedwingbare drang in de mens zich te geven aan iets hogers, iets onbekends, iets nauwelijks-noembaars – we kunnen gerust zeggen dat het juist deze *drang* is die de cultuur tot zijn hoogste toppen voert. Maar er is merkwaardig genoeg na het christendom geen wereldreligie meer ontstaan behalve de islam, die een slechte kopie is van het jodendom, zonder oorspronkelijkheid. Er bleef over: of een terugkeer tot *andere, oudere* religies, bijvoorbeeld het boeddhisme, of een isoleren en overdrijven van losse momenten van de religieuze ervaring, die in het

christendom niet alleen voorkomen, maar hun eigen, zinrijke plaats hebben, de mogelijkheid tot schepping van een nieuwe religie heeft – als men dan spreken wil van afgedaan – inderdaad afgedaan.

De mogelijkheid terug te keren tot bijvoorbeeld het boeddhisme heeft zeer beperkte grenzen: 1. ligt het ons, westerlingen, zeer ver, 2. is het de scherpste tegenstelling ten opzichte van het christendom (bijvoorbeeld het begrip liefde: men zit geheel vast aan het eigen-ik), 3. moet het steeds worden omgebogen en aangepast (cf. de geschiedenis van de theosofie), wil het voor ons dragelijk zijn, 4. blijven er enkelingen, geniale zonderlingen, als bijvoorbeeld Karl Eugen Neumann, Paul Dahlke, George Grimm,² die werkelijk getracht hebben Boeddha's leer te verstaan, te verkondigen en te beleven, dit ontstellend nihilisme van de totale zelfuitdoving. Zo houdt de poging een nieuwe religie te stichten of tot een oude terug te keren altijd iets sektarisch (het is een mogelijkheid die, naar de maat van het succes gemeten, van tevoren heeft afgedaan).

De massa intussen krijgt inderdaad een nieuwe godsdienst – maar ze *merkt* het niet, omdat het tot haar komt in de vorm van haar belangen en behoeften, dus bijvoorbeeld in de vorm van een *politieke* beweging. En ze merkt helemaal niet dat dit nieuwe *oeroud* is, namelijk het *heidendom*. Alles wat wij hebben is te danken aan hetgeen onze vaders gestreden hebben om eraan te *ontkomen*. Heidendom is natuurverering, aanbidding van de Oermachten en Grondkrachten van het bestaande, de overwinning die de geest daarop behaald heeft wil men *ongedaan* maken.

Zulk oeroud religieus besef is *machtig*, juist omdat het met ons bloed gegeven schijnt te zijn. Het is waarschijnlijk *niet* sektarisch en particulier, het bevat waarheidselementen, die zouden moeten gewaardeerd worden als ze niet enerzijds vergoddelijkt, anderzijds verduiveld werden.

En ziedaar nu de *macht*, die werkelijk zou kunnen maken dat het christendom zou hebben afgedaan. Niet de godsdienst, want het is zelf een godsdienst, niet de Kerk, want dat is een geheim ten slotte onaantastbaar in God verankerd, maar dan toch het christendom, de historisch gegroeide religie van de Europese volkeren.

Dit is tegenover het christendom een macht, zeg ik, in tegenstelling met de kleine aanvallen van de zijde van de wetenschap, of de liberale moraal of het artistiek levensgevoel.

Er was een bevangenheid door de *natuurwetenschap*, die van ± 1840-1890 heeft geduurd. Causaliteit, hereditieit, evolutieleer – de teleologie, de sprongvariatie, de mutatie. 1. De zeer beperkte geldigheid is ingezien. 2. Dat de waarheid ervan alleen systematisch kan worden ingeschakeld in ons denken, indien wij God veronderstellen. 3. Dat dit alleen is gevonden door onze geest, die juist daarmee zijn prioriteit en onafhankelijkheid *bewijst*. Genezing moet komen van wetenschappelijk onderricht.

Er was een verzet van de liberale mens tegen het evangelie van de vrije genade en tegen het z.g. *dogma* van de Godheid van Christus – maar wij weten nu beter dat met de prijsgeving daarvan het wezenlijke zou verloren gaan en het christelijk geloof zijn onvergelykelijkheid zou *verliezen*.

² Resp. Oostenrijks vertaler van boeddhistische geschriften (1865-1915), Duitse arts en ambassadeur van het boeddhisme (1865-1928) en een van de eerste Duitse boeddhisten (1846-1945).

Er was een hautain negeren van het christendom door de schoonheidszoekers en die haar aanbaden en savoueerden – “Schoonheid, o Gij, Wier naam geheiligd zij, kome Uw heerschappij” (Perk).³ Maar de schoonheid is wel in zichzelf gerechtvaardigd, maar alleen in zichzelf, dat wil zeggen buiten de werkelijkheid, de schoonheid is de bedekking van de *afgrond* van het leven – een voorteken, een symbool van de hemel en de komende wereld, maar niet meer dan symbool. Bovendien: geen modern bouwwerk haalt het bij de Franse kathedralen, geen modern componist komt ook maar in de verte in vergelijking met Johann Sebastian Bach, tenzij dan Bruckner, die zelf echter ook een door en door christelijk genie was.

Nee, de macht van het nieuwe (= oude) heidendom, die is veel *gevaarlijker* voor het christendom.

Gevaarlijker. Dat is al een verdacht, een opportunistisch woord, waarmee we ons feitelijk stellen buiten de waarheidsvraag – en ons geheel laten bedwelmen door de machtsvraag – maar bovendien: gevaarlijk voor wie eigenlijk? Voor het christendom? Of voor de mensheid? Ik denk het laatste! Het christendom is toch geen kartel of concern, geen bedrijf, dat belangen heeft te handhaven. Het is een creatieve kracht geweest voor de mensheid, we hebben wat ons leven waardevol heeft gemaakt aan het christendom te danken, ongeveer alles: de Benedictijnen hebben de bossen gerooid, scholen gesticht, ons lezen en schrijven geleerd, onze woeste zeden verzacht, de vrouw haar eer gegeven, het gezin geheiligd en beschermd, de studiën op gang gebracht op alle gebieden – kortom ons heidendom getemd of getemperd – maar er is nog veel meer – want de woorden waarvan wij leven en waarmee wij nu nog werken hebben hun wortel in de verkondiging van de christelijke Kerk. Ook wat door de Kerk moet worden veroordeeld, is toch te herkennen en te erkennen als een weggelopen zoon of dochter, die nog duidelijk de trekken vertoont van moeder. Bijvoorbeeld de heilsstaat is een verwereldlijkte vorm van het Koninkrijk Gods – bijvoorbeeld de vrijheid van de enkeling is een verwereldlijkte vorm van de onsterfelijkheid van de ziel – bijvoorbeeld de eerbied voor de persoonlijkheid is gegrond in de leer van de gelijkheid van alle mensen voor God – gerechtigheid onderstelt de wet Gods, mensheid onderstelt Adam en Eva.

Indien deze secundair-christelijke waarden waarlijk zouden komen te vervallen, dan zullen wij eens merken wat het betekent als het christendom heeft afgedaan, als de mens gewaardeerd zal worden als natuurwezen, als moment van de voortplanting van het ras, als de gemeenschap der heiligen niet meer zal rusten op gemeenschappelijke historie, maar op bloedsamenhang, de liefde voor ouden en zwakken en ongelukkigen sentimenteel zal genoemd worden, als vrijheid zal worden verklaard als een burgerlijk vooroordeel, als recht zal heten wat het eigen volk voordeel brengt, als de mens zijn bestaansrecht restloos ontleent aan de staat, als de staat zal uitmaken wat waarheid is, en school en gymnasium en universiteit, wetenschap, kunst en godsdienst geen zelfstandige zin meer zullen hebben dan als opvoedingsinstituten van de staat, dat is: praktisch van de toevallige machthebbers, die niemand rekenschap schuldig zijn, als huwelijk en gezin zullen gesteld worden onder het

³ Uit ‘Deinè Theos’, sonnet CVI uit de postuum verschenen bundel *Gedichten* van Jacques Perk (1880).

uitsluitend gezichtspunt van de handhaving en verbetering van de weerbaarheid met het oog op nieuwe oorlogen – als geen mens en geen mensengroep meer iets zal kunnen zeggen dan met toestemming van een of andere machtsinstantie – als de jeugd niet meer gelooft dat de wet Gods in zichzelf geldig is, dat de vrede een hoog goed is in zichzelf, als alle vroeger bedwongen en gesublimeerde instincten niet alleen zullen worden vrijgelaten, maar heilig verklaard en met religieuze glans omgeven, als niemand meer kan piepen zonder zich in levensgevaar te begeven – dan zal men zijn nagels ten bloede willen rijten om het doodverklaarde en begraven christendom weer onder de zerken vandaan te halen, maar het zal te laat zijn. Dan zullen wij en onze kinderen en onze kindskinderen aan den lijve ondervinden wat het zeggen wil in vreselijke ernst wat we vanavond zo kalm en speels en of het geen geld kost aan de orde stellen: of het christendom niet heeft afgedaan. Dan zal het inderdaad hebben afgedaan, maar ook het menselijk leven op aarde zal hebben *afgedaan*.

En nu zeg ik: als dit zal gebeuren, dan is dit voor een groot deel de schuld van het *christendom*. Er is een ernstige kritiek op het christendom te leveren, die niet mag worden verzwegen. De vraag is maar: van *waaruit* is die kritiek te leveren? Antwoord: *vanuit de Kerk*. Niet vanuit de wetenschap, niet vanuit de godsdienst, maar enkel vanuit de Kerk. De Kerk moet zeggen dat er dan een rechtvaardig oordeel van God over het christendom gaat. De Kerk is aan het christendom niet *getrouwd*: zij heeft er geen belang bij het christendom als historisch verschijnsel te verdedigen of ook maar in bescherming te nemen. Kerkelijk denken is vrij denken, omdat het een denken is vanuit God, die vrij staat tegenover heel de wereld. De bezwaren en verwijten die wij tegenover het christendom hebben liggen voor de hand en zijn niet van vandaag of gisteren, en ze zijn alle samen te vatten in dit ene: dat het christendom is afgefallen, weggeleden van het enige fundament – dat het zelf als zijn grond heeft aangegeven – namelijk het Evangelie van Jezus Christus. De hele geschiedenis van het christendom is gelijk de geschiedenis van het volk Israël, die ons beschreven wordt in het Oude Testament, een geschiedenis van herhaalde ontrouw, vervreemding, verkrachting en verduistering.

Het evangelie van Jezus Christus is de openbaring van de onbekende God, die niet de Natuur is, van Hem die de menselijke natuur heeft aangenomen om haar te verenigen met zichzelf, om in haar ons leven en lot te delen, om voor ons te doen wat wij niet konden doen, om ons verzoening, vergeving, eeuwige gerechtigheid en zaligheid te verlenen, om onze harten en onze levens te bevrijden van alle banden van de zonde, om ons door de dood heen tot de heerlijkheid te leiden en om de gehele mensheid te vergaderen in een leven en orde zonder schaduw van nood en ellende, in het Koninkrijk Gods – we kunnen kort zeggen: het is de openbaring van de genade Gods, die alles voor ons heeft gedaan om ons leven te redden van de zineloosheid, uit de kosmische angst waarvan alle grote denkers geweten hebben en die alle diepe harten voelen.

En nu is het toch duidelijk dat de afval van het christendom reeds veel eerder is begonnen dan de ontwaking of herontwaking van het nieuwe-oude heidendom. Afval van het christendom betekent dan niet dat de mensen van het christendom zijn afgefallen, maar dat het christendom zelf is afgefallen van Christus. Want in de 19de eeuw, toen was er geen vervolging of vijandschap, maar er waren duizenden, die hadden er “niets tegen” en als men

er "niets tegen" heeft van de eeuwige dood te worden gered, dan is men eigenlijk reeds verloren. Heel de schare van lieden die er "niet meer aan deden" (zoals ze het doodleuk uitdrukten) en die nu ontsteld staan over de dreiging van een nieuw, dat is: oud heidendom, en die dáár de afval zien, die moet ronduit gezegd worden dat zij al veel eerder en kouder en bleker en lamleudiger afvallig waren en verraders van het hoogste goed.

Hoe is het begonnen? Er was eerst de jonge Kerk, de *militia Christi* – vervolgd door de Romeinse staat en ondertussen bezig de wereld te veroveren – ondanks de verdrukking steeds in het offensief.

En dan, dan komt de *macht*... de beheersing van alle terreinen in de middeleeuwen, enerzijds een vóórteken van Christus' heerschappij in het Koninkrijk Gods, anderzijds een binnenstromen van wereldse elementen, van al te aardse machten binnen het geheel van het christendom en de christenheid.

En dan komt met de renaissance de eerste noodzakelijke vrijheidsbeweging, maar toch ook tegelijk het duidelijk prijsgeven van Gods Woord, om daarvoor de heerlijkheid van de mens in de plaats te stellen – humanisme, dat zonder zijn tegenspeler, de reformatie, nóg veel sneller tot de alleenheerschappij zou zijn geraakt. En van toen af heeft een *groot vermageringsproces ingezet* – stuk voor stuk wordt het goddelijk Evangelie vermenselijkt en verwereldlijkt – eerst ging het om het Godsrijk, toen om de christelijke wereld, toen om de idee van de mensheid – de mensheid! met haar droom van vooruitgang, de mensheid, die maar niet begrijpen kan dat een snelheidsrecord de vreugde van de ziel niet kan vervangen, en dat een telefoontje met Indonesië niet de leegte kan vullen die door de verkrachting van de christelijke waarheid is ontstaan.

En ten slotte zag de christenheid, dat is: de Europees-Amerikaanse mensheid, toch ook zelf in dat dit alles illusie was, dat het uitgangsideaal uitliep op massabeweging, politiestaat, oorlog, dolzinnige propaganda en algemene vernietiging. Het hele leven is tegelijk primitief geworden als bij de beesten en geraffineerd als een machine en automaat. Het vreselijkste is geworden tot sport en spel, het heiligste tot een gok en een avontuur. Het vermageringsproces van de christenheid en van het christendom loopt uit op de dood.

En ik zeg: dit komt niet van het heidendom, dat komt van een *verworden* christendom. Het heidendom is juist een reactie tegen het *nihilisme* van de burgerlijke beschaving. Wie eerlijk en billijk wil oordelen, moet het zo zien. Het heidendom stort zich in de leegte om de moede, laffe zielen mee te slepen in een avontuur, dat inderdaad in geest en uitwerking ook nihilistisch zal zijn, maar dat toch voorlopig een inhoud geeft, zij het een onhoudbare, een geestdrift, zij het een wrede, een doel, zij het een demonisch. Alles beter dan de leegte en de verveling.

Dat komt van de geestelijke ondervoeding van de voorgaande eeuwen – en dan vraagt men in 1943⁴ of de Kerk niet heeft afgedaan?

⁴ Dit lijkt een verschrijving van '1953' of '1954': de lezing geeft geen aanwijzing tijdens de bezetting gehouden te zijn, al lijkt de uitdrukking 'in de vorige wereldoorlog' hierna wel op taalgebruik tijdens WOII.

Onder de mannen in een boek van Philip MacDonald⁵, *Patrol*-soldaten in Mesopotamië in de vorige wereldoorlog, is er maar één die behoefte heeft aan een religieus ideaal, maar die is dan ook van lotje getikt. Er is door deze lieden, die door Bedoeïenen in een oase worden ingesloten en één voor één afgemaakt, geen één die gelooft in huwelijkstrouw of vaderlandsliefde of een rechtvaardige oorlog. Er zijn maar twee normen overgebleven: je laat een kameraad niet in de steek, en je moet je, zolang het enigszins gaat, blijven *scheren*. Wat betekent daartegenover de beschaving van krant, radio en bioscoop – niets dat op waarachtige beschaving lijkt, een verdoving, een afleiding om de massa in een dragelijk humeur te houden.

Knap, verduiveld knap, maar leeg, zonder hart, tot spel geworden, snel te ontmaskeren, frivol tot het uiterste, in vroegere detectives werd de held nog gesteld tegenover de schurk, de misdaad werd ontdekt en de schuldige werd gehangen – maar de moderne detectiveroman van Cole⁶ laat ook deze armzalige resten van moraal varen en stelt ook de held als een vrij onsmakelijk en eigenlijk misdadig type ten toon – en grinnikt, als deugd en ondeugd stuivertje verwisselen.

Dit is de kritiek van de Kerk op de christenheid – en het christendom. Maar is dan de Kerk zelf onaantastbaar? Nee! Maar zij kan alleen worden aangevallen vanuit het Woord Gods. Zoals de wettige kritiek op de christenheid moet komen uit de kerk, zo moet de wettige kritiek op de Kerk komen uit het Woord Gods.

Men kan bijvoorbeeld wel zeggen: de Kerk heeft het sociale vraagstuk niet opgelost – en we begrijpen dit verwijt zeer goed als stemming, evenwel is het niet houdbaar – want zij heeft deze taak niet en ze heeft deze oplossing nooit *beloofd*. Elk verschijnsel moet gemeten worden aan zijn oorsprong en zijn zelf-gesteld doel, aan zijn wezen en zijn intentie. Welnu, zo zonderling het is aan een schaakclub te verwijten dat zij het peil van het Nederlands elftal niet heeft opgevoerd, zo onzinnig is het aan de Kerk te verwijten dat zij het sociale vraagstuk niet heeft opgelost. Al zou ze het willen – maar ze *kán* het niet willen – ze mist de technische kennis en de machtsmiddelen die daarvoor nodig zijn. Het sociale vraagstuk behoort tot de opdracht van de rechte staat.

Ja, maar ze heeft niet recht *gesproken* over recht en gerechtigheid, en ze heeft niet gezegd wat Gods wil is – juist, *dáár* hebt u het. *Dát* is het! En dan niet alleen op dit terrein. De kritiek op de Kerk moet komen en komt uit het *Woord Gods*, dat is de maatstaf! En wie die maatstaf zelf niet erkent, die moet zwijgen. Elk verschijnsel heeft er recht op gemeten te worden door een immanente kritiek, dat is: aan zijn eigen *pretentie*.

Wij, theologen van deze dag, vooral de jongeren, zitten boordevol *verwijt*, niet alleen jegens de godsdienst, waarin de mens zichzelf troost, niet alleen jegens het christendom, dat een vat is vol tegenstrijdigheden en vermagerd is tot op het gebeente, maar juist tegen de *Kerk*. Dat is ons *protestantisme*. In de Roomse sfeer oefent de Kerk kritiek op alle levensgebieden, maar zelf is ze aan de kritiek onttrokken, omdat zij zelf zich stelt op de plaats van God. Maar protestants denken duldt niet dat de Kerk wordt onttrokken aan de kritiek, namelijk de

⁵ Philip MacDonald: *Patrol*, ook: *Lost Patrol*. London: W. Collins Sons & Co. 1927. Verfilmd door John Ford in 1934.

⁶ Waarschijnlijk doelt M hier op de Engelse politicus, econoom en schrijver George Cole, die samen met zijn vrouw Margaret in de jaren '20 bijna twintig detectiveromans schreef.

kritiek van God, van Zijn Woord, van Zijn gebod. Wij verwijten de Kerk dat zij ons niet heeft geleerd wat ware vrijheid is en wat haar gezag is, dat zij Jezus Christus zo vaak heeft verbonden met het z.g. hoogste in de mens, dat zij de genade niet als het één en al heeft beleden. Dat zij het farizeïsme heeft gesterkt, dat zij het evangelie heeft verkondigd als ware het een boodschap voor de ziel alleen, en niet ook voor het lichamelijke, stoffelijke, maatschappelijke en staatkundige leven, dat zij getwist heeft over beuzelingen en zich van de brandende vragen heeft afgemaakt, dat zij de gelovigen zo vaak zonder leiding heeft gelaten in de concrete vragen van het leven, dat door haar schuld de duizenden niet *weten* wat eigenlijk de zin is van prediking en sacrament.

Als wij nu zeggen: heeft de Kerk afgedaan?, dan heeft dat een goede zin, omdat wij haar meten aan haar eigen maatstaf. En dan is het antwoord: zij *verdiende* afgedaan te hebben, en niet alleen afgedaan in de zin van weggedaan van hogerhand, zij *verdiende* door God in het gericht te worden gesleurd. Maar ze blijft Gods instrument, Gods *functie* in de wereld. En nu zien we toch voor ogen dat God haar nog wil sparen, als zij, zelfbewust tegenover de onwettige kritiek, zich schuld bewust buigt onder Zijn kritiek. Dan gaat er iets als een wonder gebeuren, dan komt de oorspronkelijke situatie terug: dan ontdekken wij dat wij van nature *allen* heidenen en rebellen zijn, dan ontdekken wij dat de christelijke boodschap beter kan worden verstaan in een bewust-heidense wereld dan in een z.g. christelijke wereld, dan ontdekken wij dat de ontzettende dingen die zich voltrekken voor de Kerk enkel winst zijn, dat de natuurverering en de staatsvergoding en de mensverheerlijking ons ten voeten uit getekend zijn, opdat wij zouden weten wat het betekenen zou hetgeen we zongen:

“Al de heid'nen door Uw handen
Voortgebracht in alle landen,
Zullen tot U komen, HEER,
Bukken voor Uw aanschijn neer,
En Uw *naam* ter ere leven.
Gij zijt groot en hoog verheven;
Gij doet duizend wonderheên;
Gij zijt God, ja Gij alleen.”
Psalm 86: 5

Wat is dat een wonder, dat over heel de wereld de mensen weer gaan zien dat de Kerk is de vergadering van arme mensen, van gekwelde gewetens, die uitgeleid worden uit het diensthuis van het heidendom. We gaan het weer zien dat de Kerk leeft door Gods Trouw, dat zij zich sterkt in de grootste nood, dat de Russische Kerk niet dood is, dat de Anglicaanse leeft als nooit tevoren, dat de orthodoxie zich bezint, dat de liturgie wordt verdiept, dat de bezinning op de Heilige Schrift bij geestelijken en leken toeneemt, dat Jezus Christus ons meer en meer verschijnt als de Heer van de wereld, zonder wiens gezag wij aan de chaos zijn prijsgegeven.

Wat is dat een wonder! dat we ook gaan zien de invloed van het Woord Gods op het karakter van de volkeren en op de grondbeginselen van de samenleving – het kan ons zo aangrijpen dat we, ondanks alles wat ons overkomen is en nog overkomen kan, gaan zingen

van de geestelijke winst, gelijk onze vaders deden midden in de wreedheden van de Tachtigjarige Oorlog in menig geuzenlied, dat we weer iets navoelen althans van dat oude lied: “Komt nu met zang van zoete tonen en u met snarenspeel verblijdt”, “juicht God ter eer...”⁷

Als Hij dat voor ogen is heeft gedaan voor Zijn Kerk, dan heeft zij niet afgedaan, dan heeft zij in geen enkel opzicht afgedaan, ook al zou zij het om haar zonde wel verdienen dat ze had afgedaan.

Dan begint het pas – dan is het alsof er nog niets is gedaan – en we zeggen:

“hoe ontsluit Uw hand de deuren!
nu ‘k alom in ‘t heidenland,
‘t kruis des Heren zie geplant.”⁸

Het heidenland is *hier* en nu steekt het kruis af tegen heldere en sombere lucht... nu wordt het een grote tijd, voor de ontrouwe Kerk groot, niet voor haar eigen eer, maar tot zegen voor de naaste, tot een verkoeling en verkwikking voor de volkeren.

⁷ Uit het eerste couplet van ‘Komt nu met zang’ uit Valerius' *Nederlandtsche Gedenck-clanck* (1626). Gezang 146 (1938).

⁸ Uit couplet 3 van Gezang 104 (1938). De originele tekst luidt: “Hoe ontsluit Uw hand de deuren! / Troost bereidt Gij hun, die treuren, / nu w’alom in ‘t heidenland / ‘t kruis des Heren zien geplant.”